

KASS JÁNOS

ORVOSPORTRÉK CÍMŰ SOROZATÁRÓL

■ 1982-ben készült a kiváló grafikus, Kass János tizenkét rézkarcból álló *Orvosportrék* című sorozata. Az *Orvosportrék* egyes alkotásai az emberiség történetét követve olyan jelentős orvostudományi felfedezéseket emelnek ki a nagy hírű orvosok portréi mellett, amelyek szembesítenek e tudósok újításaival és felfedezéseivel. Ezek bizonyos értelemben nemcsak magának a tudománynak az alakulását befolyásolták, hanem egyben az emberiség történetét is megváltoztatták a gyógyítás vagy az korban a sok-sok végzetes járvány megállítása, megelőzése által.

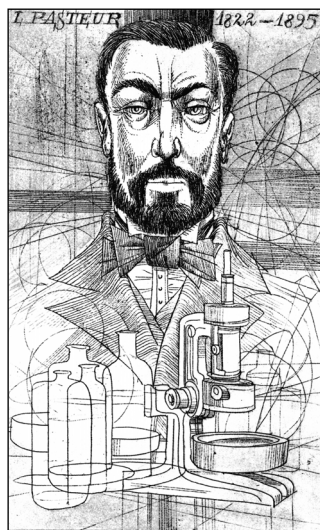
Az *Orvosportrék* sorozat seregszemlét tart tehát és emléket állít az orvostudomány meghatározó személyiségeinek az ókori görögöktől kezdve a huszadik századig. Elsőként említhetjük az orvostudomány megalapítójának tekinthető Hippokratész alakját, őt követi Galénosz, Avicenna, Paracelsus, Vesalius, Ambroise Paré, William Harvey, Edward Jenner, Rudolf Virchow,

Louis Pasteur, Semmelweis Ignác, Robert Koch és az 1904-ben orvosi Nobel-díjat elnyerő Ivan Petrovics Pavlov.

A metszetek ábrázolási technikája a szimultaneitásra épít. A tudósoknak arcot adó portrék az arcvonásokon túl egyidejűleg mutatnak rá a neves orvosok találmányaira, szellemi hagyatékára. Az egyes képeken egymásra vetítődnek és egymást hatják át az arckép és a kinagyított emberi test, testrészt, művégtag működését lehetővé tevő belső szerkezet, lombik, téglagyűttes, nagyító, a Semmelweis-portrén a kisdédét szoptató anya vagy Hippokratész esetében két görög harcos szövetségkötése. A megjelenített arcmásokról a néző tekintete minden bizonnyal e kiemelt részletek felé mozdul el, és ott megállapodik. Az arcvonások sajátosságai a mai néző számára ez utóbbiak által válnak ténylegesen teljessé azzal, ahogyan visszahat e kiemelt személyek beazonosításában a tetteik emléke és a hozzájuk köthető szellemi teljesítmény. A portré fogalma következőképpen újraolvasódik e portrészorozat esetében: egyidejűleg érvényesülnek a tényleges (vagy vélt) arcvonások, illetve a megidézett személyek metaforájává váló, a köztudatba beivódott fogalmak.

A híres orvosok emlékét felelevenítő portrészorozat metszetein, mint ahogyan Kass János alkotásait és megannyi könyvillusztrációját figyelve tapasztalhatjuk,

A Kass János Orvosportrék sorozatának képeit lapszámban Kass Eszter képzőművész nagyvonalú hozzájárulásának köszönhetően közöljük. (A szerk.)

többszörösen is az ember áll a figyelem középpontjában. A kiindulási és a végpont is az egyén. Jelen sorozat esetében természetesen az arcképeken ábrázolt világhírű orvosok. Másrészt azonban kissé absztrakt módon azoknak az embereknek a sokasága válik fontossá, arctalanul, akiknek az életét vagy mindennapjait megváltoztatták, jobbították felfedezéseik révén a megidézett tudósok. Winter Ádám művészettörténész a Kass János életművéről 2007-ben készített *Kass János 80 éves* című katalógusban szintén e viszonyulásmódot emeli ki, hangsúlyozva, hogy Kass teljességre törekvő művészetfelfogása középpontjában mindig az ember és az egyén áll, minden vele kapcsolatos és rá vonatkozatható. „Az alkotásokban a tudomány és a technika hangsúlyos megjelenése is az ember életét és környezetét meghatározó viszonyrendszeren alapul”, hiszen a tudomány sosem önmagáért való.(12.).

Múlt és jelen sajátosan kapcsolódik össze e sorozat alkotásaiban. A megidézett orvosok arcvonásai és tudományos hagyatékuk a huszadik század végén egy olyan történeti kontextusból elevenítődnek fel, ahol az orvostudomány fejlődése során örökségük az orvoslás alapismérvei közé épült be, s egyúttal a mai ember életének mindennapjaiban érvényesül.

A fentieket összegezve talán nem túlzás azt állítani, hogy a sorozat egyszersmind tisztelés az egyén és alkotó előtt, aki képes megőrizni nyitottságát a legkülönbözőbb területeken, témákban és örökké kész új utakat, kifejezésmódokat, megoldásokat keresni a technika és tudomány, valamint a művészetek terén, ahogyan a Kass János legkülönbözőbb művei esetében is tapasztalhatjuk.

Zólya Andrea Csilla

KATALIZÁTOR

■ Két-három nappal a *Hívó Szó* megfogalmazása után, vagyis 1989 karácsonyán történt. Frissen nyakamba szakadt hivatalos elintézendők végeztével és már jóval sötétedés után, kihalt Kolozsvár-belvárosi utcákon egyedül siettem a Farkas utca 6-os számú házba, Szántay Jánosékhoz, hogy csatlakozzam a névnapot ünneplőkhöz. Talán érdemes volna a már ott koccintók népes csapatát is megnevezni (biztosan jelen volt Gáll Ernő és zenész barátunk, László Ferenc s az ismét tévéssé váló Csépi Sándor, a hölgyek korszorújában), ám hitelesen felidézni csak a külső és belső hangulatot tudom. Még mindig a terroristáktól (?) való félelem – amit a köztéri pusztaság fölerősített – és a reménykedés pólusai közt érkezve, a társaság, nem utolsósorban a házigazda heves érdeklődését tapasztalhattam a dolgok állásáról, a márkás képekkel díszes, tágas helyiségekben. Azt az időt, azt a felismerést éltük valamennyien, amelyet (nem túlzás állítanom) egy 1993-ban Szántayval készült interjú néhány mondatával lehet nagyon pontosan – és a jeles biokémikusra vallóan – jellemezni: „A makro- és a mikrovilág úgy van megszerkesztve, hogy a külső agresszió mindig kiváltja a megfelelő védekezést a szervezetből és hosszabb távon a társadalomból is. Vagyis a megfelelő gyógyszer akkor adható értelmesen, ha belül valami megmozdul.” És mintha megtanultuk volna (szintén Szántay Jánosnak, itt a kolozsvári Funar-évekkel kapcsolatos, ugyancsak reménykedő szavaival), hogy „ha fenékre rúgnak, ne tartsd oda még egyszer, fordulj szembe, hogy az ütés ne érhesse váratlanul”.

Ehhez a Fábíán Péter készítette interjúhoz azért fordulok szívesen az 1922-ben Nagyváradon született és pár éve a Szamos-parti városban elhunyt Szántay Jánosra emlékezve, mert egy partiumiból elkötelezett erdélyivé lett tudós, a művész hajlamú, a maga módján közéleti ember szemléletét kitűnően foglalja össze. A híres kolozsvári román orvosprofesszortól megtanult szakmai felismerés – „azokat az anyagcsere-folyamatokat kell gyógyszeresen segítenünk, amelyek a szervezet önvédelmi vonalát erősítik” – Szántay számára életfilozófiaként rögzült, a személyes harc megvívását az egész romániai magyar társadalomban, valamennyi

kisebbségi közösségben mértékadónak vélte: „Becsületet és pozíciót ott szerezhetünk, ahol kiugró teljesítményeket tudunk felmutatni. A négyes átlag a mi számunkra már az iskolában, főképp az egyetemen, nem jó jegy.”

Fiatalon a kardvívásban, majd évtizedeken át a kolozsvári 3. számú Belgyógyászati Klinika izotóp-laboratóriumának vezetőjeként mint biokémikus, nemzetközi hírre jutott magnéziumkutató teljesített „nem négyes átlaggal”. Visszalapozva a *Korunkban*, az 1972. szeptemberi lapszámban ráakadtam *Szaktudományok interferenciája* című, a „Tudományos műhely”-be írt tanulmányára, amely egyik kutatási területének problémáiról és saját eredményeiről számolt be, szakszövegekben ritka, emberi nyelven. De igazán közel hozzánk a *Korunk Galéria* révén került, mindvégig egyik leghűségesebb támogatónk volt. Elsősorban neki köszönhetjük, hogy 1979 decemberében megrendeztük a „Nagybányaiak Kolozsvárt” című kiállítást, és természetesen vele hoztuk tető alá (1982 júliusában) az orvos képzőművészek *Korunk Galéria*-beli bemutatkozását (többek között Nagy Zoltán, Szolnay P. Sándor, Corneliu Petrescu festményeivel, Szántay János szobrával). Katalógusszövegemből idézem: „A műkedvelő mozgalom országos támogatása, a versenyek és díjak sűrűsége idején talán föl sem tűnne egy bizonyos foglalkozási ághoz tartozók akár ilyen rendszeres jelentkezése – ha az esztétikai minőség nem készítené egyre megérdemeltebb figyelemre. Eleinte talán csodálkoztunk azon, hogy »amatóröknek« a Művészeti Múzeum ad évről évre otthont; de már az megállásra készíttetett, hogy a téli tárlatok (a »Szalon«) rendezéséből olyan művész is részt vállalt, mint Fülöp Antal Andor.”

Szántay János örökségéhez ez, az Orvosok Téli Szalonjának országos szintű szervezése, a színvonal lehetséges fenntartása is hozzátartozott. Része lett ez a fajta, művészeti elkötelezettség a közösségteremtés szándékának, amely úgy volt magyar alapozású, hogy nem állt meg a nyelvi, az etnikai határoknál. Szelíd erőszakkal képviselte az otthonról hozott, a munkára alapozott elveket. Így lett ő – ahogy a lelkes riportert írta az interjú címében – „egy európai Erdélyben”.

Kántor Lajos

MUZSIKÁLÓ ORVOSOK

■ Az orvos a testet, a zene a lelket gyógyítja. Esetenként az orvos is zenélhet, vagy gyógyíthat zenével. Találón fogalmazta meg Tüskés Tibor: „A zene megnyugtatja a fáradt embert, feloldja a fokozott feszültséget, erőt ad a betegséggel folytatott küzdelemben, hozzájárul a fizikai állóképesség növeléséhez.” A ma egyre divatosabbá váló zeneterápiának évezredes hagyománya van. Az előzmények visszamutatnak az ókorra, amikor a görög orvosok zenével igyekeztek lelki megtisztulást, katarzist, örömet kiváltó érzelmi reakciót kelteni betegekben. A mágikus erővel felruházott sámánok, főleg az afrikai primitív népek közösségében még ma is énekekkel, kereplőkkel űzik ki a gonosz szellemeket a betegekben, egyszóval lelki gondokat gyógyítanak. A Nobel-díjas Albert Schweitzer orvos-orgonaművész (1875–1965) Afrikában figyelt fel arra, hogy zenehallgatás közben a betegek fájdalmai, panaszai enyhülnek, és attól kezdve segédeszközként használta a muzsikát a bennszülöttek gyógyításában.

De az orvos nemcsak pácienseinek gyógyítása céljából, hanem saját lelkének épülésére is zenélhet. Van, aki műkedvelőként, van, aki csupán csodálóként, de mindenképpen a hivatástudat és felelősségérzet okozta feszültségek, a napi stressz feloldásaként mélyül el a muzsikában, a festészetben, a költészetben. Köztudott, hogy a zene megszépíti a lelket, érzékenyebbé, jobbá teszi előadóját/hallgatóját. Händel, a nagy barokk zeneszerző a hallgatók jobbá tételét tűzte ki céljául, mondván: „Azt óhajtom, hogy a muzsikában ne csak gyönyörűségeket leljék hallgatóim, hanem valóban jobbak is legyenek tőle.” A beteg ember az érzé-

keny lelkű orvosban pedig éppen azt a mindentudót tiszteli, aki jó, és akire nyugodtan rábízhatja életét.

Lakatos István zenetörténész írásaiból tudjuk, hogy a 19. századi Kolozsváron majdnem minden főúri családban tanultak zenélni, és a század második felétől a házi zenélés átveddött a polgári házakba is. A műkedvelő szívesen játszott a hivatásos muzsikussal, mert így mindig tanulhatott. Az 1840-es években már annyi muzsikos élt Kolozsváron, hogy egyesületbe tömörültek. Így alakult meg a Házi Zenekör, melynek alapító tagjai közt aktív zeneszéként találjuk Szombathelyi Gusztáv orvost is. Később Brassai Sámuel elnöklésével kis zenekar létesült, amelyben Hintz György gyógyszerész képviselte az elsőhegedűt. Mikó Imre *Az utolsó erdélyi polihisztor* című könyvében említést tesz a város azon példás polgáraitól, akik Brassai Sámuel zenei köréhez tartoztak. A névsorban újból találkozunk id. Hintz György gyógyszerész nevével, és megjelenik dr. Wachmann Ede orvos hegedűs és brácsás, valamint dr. Bételeky Ferenc orvos hegedűs neve is. És ki tudja, még hány orvos és gyógyszerész muzsikálhatott az 1887-ben megalakult Kolozsvári Zenetársaság mintegy százötven tagja között? A Zenetársaságban a magyarok mellett románok, németek és zsidók is szerepeltek.

A 20. század első felében, pontosabban 1933–1936 között a kolozsvári orvosi egyetem első anatómia- és antropológiatanárát, a zenében is igen járatos dr. Victor Papiliant bízták meg a Román Opera, majd a Nemzeti Színház igazgatásával. A neves professzor irodalmi-zenés estéket szervezett, kezdeményezésével előbb vonósnégyes, majd egy szimfonikus zenekar alakult. Ez utóbbi zenei vezetését 1962-ig Liviu Comes román zeneszerző látta el. Az 1989-es fordulat utáni években a 15–20 fős, többségében román orvosokból és gyógyszerészekből álló vonószekerekben már csak néhány magyart találni. A kamarazenekart olykor a zeneakadémia és a filharmónia, valamint a két opera hivatásos zenészei egészítették ki, így emelve az előadások színvonalát. 1996-tól kezdve a kolozsvári orvosok zenekara rendszeresen részt vett az orvoszenekarok és -kórusok normandiai Rouenban megtartott nemzetközi találkozóján. Sajnos az utóbbi években a zenekar karmester nélkül maradt. Emiatt a nyilvános szereplések is megszűntek.

A felbomlott zenekar néhány lelkes tagja azonban továbbra is igényli az együtt muzsikálást. Molnár Endre fogorvos például szívügyének tartja a vonószekerek újjáélesztését, lankadatlanul új karmester után érdeklődik. Időközben pedig, amikor sikerül társakra találnia, trió- vagy kvartett-felállásban kamarazenélnek, nem a közönség előtti szereplés vágyával, hanem pusztán a zenélés örömeért.

Néhány évvel ezelőtt, a *Semmelweis Egyetem* című lapban a magyarországi orvos muzsikusról írt cikkében György András kiemeli: „A Magyar Állami Operaházban most is énekel orvos, mérnök, keramikus egyaránt. Mégis feltűnő, hogy a múlt és jelen orvosprofesszorai közül milyen sokan foglalkoztak magas amatőr színvonalon zenével. Az 1920-ban alakult Medikus Zenekar – amely kisebb szünetekkel és átalakulva azóta is működik – tagjai közt nagy hírű orvosok (például Klimes Károly, Fekete Gyula, Asbót T. István, Bencsáth Pál, a két Zoltán professzor, Salacz György) voltak.” A budapesti Semmelweis Orvosi Egyetemen régi hagyomány volt a hallgatók és orvosok muzsikálása. Az 1983-ban alakult Semmelweis Vonósnégyes például egyik elődjének éppen a háború előtt létesült egyetemi szimfonikus zenekart tartja. Az „ezüstlakodalmát” megért magyar orvoskvartett ez idő alatt az osztrák orvosi kamarával kialakult kapcsolata révén Grazban és a salzburgi Mozarteumban is hangversenyezett. 1990-ben, a két német állam újraegyesítésének ünnepén az orvoszenekarral a Berlieni Filharmónia koncerttermében léptek fel. A vonósnégyessel Lóránth Ida készített interjút a *Magyar Orvos* 2010. március 25-i számában. Írásából fény derül arra, hogy habár az orvosok kezdetben csak a maguk kedvtelésére akartak zenélni vagy kisebb társaságok gyönyörűségére házi muzsikálással hódolni a zene iránti szenvedélyüknek, hamarosan a profi zenészek által is elismert kvartettként számos hangversenyt tartottak. Az évek folyamán az orvos vonósok: Kelemen László elsőhegedű (belgyógyász, háziorvos), Székely György második he-

gedű (belgyógyász, gasztroenterológus), Ostoros Gyula brácsa (tüdőgyógyász, klinikai onkológus), Asbót Richard cselló (belgyógyász, kardiológus) európai hírnévre tettek szert.

A Semmelweis Vonósnegyes amatőrként tevékenykedik, de hangversenyeiket a professzionalizmus jellemzi. Gyakori vendégei a jótékonyasági, egészségügyi/szakmai rendezvényeknek. Évente nem tartanak több mint 5–6 koncertet, műsoraikban egyaránt szerepelnek barokk, rokokó és romantikus művek, és folyamatosan bővítik a repertoárt. Igényességükre vall, hogy Dohnányi Ernő *Zongoraötösén* kívül a modern magyar művek hatalmas technikai kihívásainak pódiumon való előadására nem vállalkoznak. Fennállásuknak 25. évfordulóján ünnepi hangversenyt rendeztek az Óbudai Társaskörben, ahol Batta Andrástól, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem rektorától átvehették a Zeneakadémia szenátusa által alapított Musica Dilecta-díjat, amellyel amatőr együtteseket kívánnak elismerni.

A különböző országokban zenélő orvosok olyan nemzetközi szervezetekbe tömörülhetnek, mint a már nagyon régen megalakult Orvos Kamarazenészek Nemzetközi Társasága vagy a londoni székhellyel létrejött Európai Orvoszenekar. 2006 júniusában az Európai Orvoszenekar első magyarországi hangversenyén a Semmelweis-kvartettből hárman játszhattak. A Magyarországi Orvosmuzikusok Egyesülete több mint tízéves. Rendszeresen megszervezik a Muzsikáló Orvosok Országos Találkozóját.

Pillangóröptű elmélkedésem közben szemem előtt filmkockák peregtek olyan orvosi témájú filmekből, amelyekben a sebészek operációk közben zenét hallgattak, énekeltek, dudorásztak, néha fütyörészték. Talán érdekes lenne statisztikai felmérést végezni arról, hogy kolozsvári viszonylatban az aktívan muzsikáló orvosok mellett mekkora lehet azok száma, akik megszállott zenehallgatóként egyetlen hangversenyről vagy operaelőadásról sem hiányoznak, akik betegek kiegyensúlyozatlan közérzetét a várótermekben zenével javítják, vagy akik az agyműködés serkentésére, a hatékonyabb koncentrálás érdekében és feszültségoldás céljából műtétek közben is klasszikus muzsikát hallgatnak.

Kulcsár Gabriella

ORVOS ÉS ÍRÓ, ÍRÓ ORVOS, ISKOLAORVOS

1. E lapszám szerkesztése közben nemegyszer felvillant bennem a kérdés: vajon mi lehet annak a magyarázata, hogy például a szépíró, orvosi szakíró, zenekritikus, nem utolsósorban pedig gyakorló orvos és pszichiáter Csáth Géza (1887–1919) manapság a reneszánszát éli. Az első világháborút megelőző/lezáró korszak és a mostani századelő között kimutatható lenne valamiféle „affinitás”? A számtalan megközelítés és elemzés nem feledteti az unokabáty Kosztolányi Dezső találó megállapítását 1919-ből: Csáth Géza olyan író volt, aki orvosként és pszichiáterként is tudta, hogy „lelki életünkben nincsenek csodák és véletlenek, a lelkünk történései éppen olyan végzetesek, mint a szívünk, a vesénk, a májunk működése, és a haragunk, az ambíciónk idegreakcióját szabályos görbékben lehet levetíteni a fehér lepedőre”. Nem véletlen – tehetjük hozzá –, hogy az emberi lélek új tájait térképezte fel. Elbeszéléseivel, esszéivel, drámaival a magyar irodalom 20. századi megújítói közé tartozik. Előfutára magának Kosztolányinak is.

Aminthogy az sem véletlen, hogy az ugyancsak orvos író Németh László a „klasszikus ízlésű formaművészt” fedezi fel Csáthban. A *Tanú* 1933-as évfolyamában így írt róla: „Csáth Géza nemcsak orvos és író, de nagy zeneértő is volt, s kitűnő muzsikusz-portréiból még jobban megérthetjük novelláit. Az egyikben azt írja le, hogyan szerette meg Haydn-t – aki iránt a fűszeresebb, ópiumosabb tizenkilencedik század végi muzsika elfogulttá tette; a másikban

a zeneszerzők két típusát állította szembe: az abszolút muzsikusokat, akik a zenei formákat önmagukért fejlesztik (Mozart), s a programmuzikusokat, akik, mint Wagner, általános költői érzéseket tanulnak meg zenére lefordítani. Az én benyomásom az, hogy Csáth Géza abszolút muzsikusa volt az írásnak, s Haydn és Mozart felfedezése közben nemesebb és sajátosabb természete felé törekedett a kor kedvéért vállalt piros, lila és türkiz izgalmak közül. [...] Sajnos, a »léteszenciát« túlságosan komolyan kereste, s hiába találta meg a tizennyolcadik század mestereit s a forma biztonságát, azok a század eleji mérgek aláásták az egészségét, a bíbor, lila és türkiz sugarak egy borzalmas halálnemben explodáltak.”

Az orvos alkata, lelke, érdeklődése és az írói működés között nem egy rokon vonás fedezhető fel. A szakelemzők kimutatták, hogy van néhány adottság, készség, amely mindkét szakma gyakorlásához előnyös. Ezek közé tartozik a tünetfelismerő képesség, a diagnózis megállapítására alkalmas szem; a felismert részletekből a folyamatokra következtetni tudó elemző tehetség; a bajt megértő empátia; a kritikus/önkritikus életszemlélet. Csáth Géza mellett ezekkel az erényekkel rendelkezett a múlt században Benedek István, Beney Zsuzsa, Bodosi György, Bólya Péter, Gutai Magda, Gyurkovics Tibor, Illés Endre, Lénárd Sándor, Magyar Imre, Mária Béla, Szenteleky Kornél, Urr Ida.

És természetesen Németh László. Erdélyből mindenekelőtt Osvát Kálmánt, a *Nyugat*-szerkesztő Osvát Ernő testvéröccsét említhetnők. De nem feledkezhetünk meg a fogorvosi magánpraxisából megélni nem tudó (iskolaorvos és orvostörténész) Jancsó Béláról sem, aki a *Tizenegyek* esszéistájaként, az Erdélyi Fialatok nemzedéki mozgalmanak spiritusz rektora-ként írta be nevét a két világháború közötti eszmetörténetbe.

2. Az osztályteremben kiakasztott térkép előtt a tizenkét éves Németh László a Balkán-háború idején „stratégiai” előadást tart társainak a hadi helyzetről. Harctéri tudósítások, hadijelentések, geopolitikai elemzések alapján. A tizedik évét töltő – az iskoláskor előtt már ugyancsak betűvetőnek számító – Jancsó Béla ugyanazon hírforrásokból tájékoztatja fél szemmel látó orvos édesapját, és gombostűkkel jelzi a frontvonalak hullámmozgásait egy iskolai térképen. (Trianon előtti történet: a Németh család ugyanabban az esztendőben – 1903-ban – költözött át Nagybányáról Szolnokra, majd onnan Budapestre, amikor Jancsó Béla Marosújváron megszületett.)

Értelmileg koraérett, érzelmileg sérülékeny lelkű, élénk fantáziájú gyermekek voltak mindketten. Meditatív hajlamuk korán felébresztette szellemi világhódító szenvedélyüket, a „tudáslázat”, másrészt pedig táplálta egyre erőteljesebben megnyilvánuló íráskészségüket, amelyet csak fokoznak a budapesti Toldy Ferenc utcai főreál-gimnázium, illetve a kolozsvári Református Kollégium (Jancsó 1916-tól itt tanul) önképzőkörének elvárásai. Németh László több műfajt kipróbáló szárnypróbálgozásai után Mikszáth-ízű novellájával aratja az első megérdemelt sikert tizenhét évesen, ugyanabban az életkorban Jancsó Mikszáthról és Beethovenról ír, illetve jelentet meg esszébe hajló értekezéseket. (Mindkettő olvasható az *Irodalom és közélet* című posztumusz kötetében.)

Németh László 1920-ban, Jancsó Béla 1921-ben iratkozik be a Pázmány Péter Tudományegyetemre. Németh a bölcsészkarra, Jancsó – apai rábeszélésre – eleve az orvosira. Az 1920-ban újraindult bölcsészkarri oktatás konzervatív szemlélete kiábrándítóan hat Németh Lászlóra, aki már az első tanév derekán úgy dönt, hogy az orvosin folytatja tanulmányait. Mindketten írók akartak lenni, és mindketten fogorvosi szakképesítést szereznek. Németh László 1925-ben, házasságkötésének és nagy visszhangú írói indulásának évében. Jancsó tíz esztendő múltán, hosszas – szegedi és kolozsvári – kitérők után jut a fogorvosi diploma birtokába a kolozsvári román egyetemen. Németh már 1926-ban magánrendelőt nyit, Jancsó a szovjet hadifogságból hazatérve kényszerül erre a lépésre, miután üzemi fogorvosi, majd egyetemi könyvtárosi állásától is megfosztották; nyolc évvel azelőtt, hogy Romániában a magánorvosi praxist felszámolták. Ennél sokkal lényegesebb: mindketten huzamosabb ideig iskolaorvosi teendőket is ellátnak. Németh László, 1928-tól kezdve, több külvárosi iskolában, nemcsak az általa megörökített Medve utcai polgárban. Az egyetem elvégzése után Jancsó

Béla a kolozsvári Református Kollégiumban veszi át édesapja munkakörét. Amit egyikük sem rutinszerűen, hanem az orvosi hivatással párosuló lelkiismeretességgel végzett. Németh László pályáján a szociográfiai mélyéglátás lehetőségét kínálja az iskolaorvosi foglalatosság – Sárközi György őt kéri fel a *Nagy-Budapest* megírására a *Magyarország felfedezése* címmel az Athenaeumnál 1937-ben elindított tízkötetes vállalkozás számára. Az erdélyi társadalomkutatást 1930-ban elindító Jancsó Béla számára sem csak a független írói pálya anyagi biztonságát jelentette az iskolaorvosi státus: íróként így jobban beleláthatott a kisebbségi magyar társadalom „mélyszerkezetébe”. Németh László minden egyes vizsgálata során antropológiai kérdésekre is kereste a választ. Édesanyja feljegyzéseiből tudjuk, hogy Jancsó Béla naponként olykor száznál több gyerekkel is foglalkozott, és ha szükségesnek látta, további kivizsgálásra és kezelésre irányította őket. Akkor már az a felismerés munkált benne, hogy *a kisebbségi magyarság fennmaradása szorosan összefügg a biológiai életképesség megőrzésével és annak növelésével.*

A korszerű Erdély-tudatot tápláló irodalomszervezői és értelmiség-nevelői szerepének betöltése után mindinkább visszavonul a tágabb értelemben vett népművelés és ezen belül is a népegészségügyi nevelés „hadállásaiba”. Amikor Németh László Erdélyben járt, a brasói ÁGISZ Hasznos Könyvtár sorozatának egészségügyi köteteit szerkesztette éppen – *Tizenegyekbeli* társának, a *Brassói Lapok* főszerkesztőjének, Kacsó Sándornak a felkérésére. A *Kiáltó Szó* kiadásában 1934-ben megjelent *Egészségügyi tanácsadó az erdélyi magyar nép számára* című munkáját Németh Lászlónak is megküldte Tamásival, levelében az orvos író véleményét és bírálatát kérve.

Áprilynak írott leveleiből tudjuk: Németh László már 1928 áprilisától tervezte, hogy még ugyanazon év őszén – európai úttjáról visszatérve – ellátogat Erdélybe. Tamásival szeretett volna megismerkedni s hozzá hasonló tehetségeket felfedezni. A túlfeszített szellemi munka, az iskolaorvosi állás elfoglalása, majd a betegségek sorozata miatt egyre inkább kitolódott a kolozsvári látogatás időpontja, sőt arra kényszerült, hogy az *Erdélyi Helikkonnal* kialakított rendkívüli termékeny együttműködést is felmondja. Végül is csak 1935 augusztusában juthatott el az olyannyira vágyott erdélyi földre. „Noha Nagybányán születtem – írja 1928. május 8-án a *Helikon*-szerkesztőként is nagyra becsült Áprilynak –, az igazi Erdélyben sohasem voltam, ami erdélyi szakértősködésem után legalábbis illetlenség.” A „szakértősködés”-sel nyilvánvalóan az előző években megjelent erdélyi tárgyú tanulmányaira és íróportréira utal (köztük a Tamásiról írottakra), amelyek arra készítették Áprilyt, hogy felajánlja Németh számára az induló *Erdélyi Helikon* hasábjait: legyen az élő magyar irodalom kritikai szemlélője. A „szellemi kincsek nagy szétszóródása előtt” az „örök magyarság” kortárs papjait megszólaltatni kívánó Németh Lászlót valósággal lázba hozza az erdélyi szószerk váratlan feltűnése, és egy bő fél esztendő alatt a *Magyar irodalom 1928-ban* című ismert kritikafüzettel, illetve az André Gide-, a Tóth Árpád-, a Szabó Dezső- és a Kosztolányi Dezső-tanulmánnyal viszonozza a helikoni szellemi műhely bizalmát. „Nagyon örülök a meghívásnak – olvasható két hónappal korábban kelt soraiiban –, nem mintha csonkaországi folyóiratoknál nem akadna dolog, de mert bízom benne, hogy az *Erdélyi Helikon*ban semmiféle csoportérdek nem fog feszélyezni. Aki ismeri a mi viszonyainkat, megérti, hogy ujjongva fogadunk minden lapot, amelynek író, tehát a művészet lelkiismeretével megkötött ember a szerkesztője. Osvát Ernőn kívül – azt hiszem, nem sértek jogos érzékenységet – ma nincs magyar szerkesztő, akinek az irodalomról akármiféle koncepciója is volna. Sajnos Osváttól, látszólagos jóindulata s kitüntető figyelme ellenére is, elváltasz engem a magyar gondolat iránti szkepticizmusa s ízlésének meddő-artistikus korlátozottsága. Így tehát valóságos kámfor-injekció volt számomra az ön üzenete, mely épp akkor ért, midőn a folyóiratokból végképp vissza akarom húzódni, hogy kiadóra váró könyvek lépjébe rakjam le nagyon is aktuális érdekű irodalmi és magyar emberi felfogásomat.”

3. Németh László bevallottan nem volt „az erdélyi irodalom fanatikusa” („sőt egyáltalán nem ismerek erdélyi, csak magyar irodalmat” – vallotta meg ugyancsak Áprilynak): a triano-

ni megosztottság után eszmélkedő és eszméltető igazi tehetségeket akarta piedesztálra állítani, közös fellépésre egybefogni. Ezt segítette elő a harmadik helikoni találkozóznak (Marosvécs, 1928. július 5–7.) az egyöntetű döntése is, hogy az *Erdélyi Helikon* az „élő magyar irodalom termékeit és életét” olyan „szélsőségektől mentes magyarországi kritikai íróval ismertettesse”, mint Németh László. Egyszersmind arra is felhatalmazást nyert a folyóiratot szerkesztő Áprily, hogy a kiforrott esszéíróként számon tartott Jancsó Bélától olyan elemzéseket kérjen, amelyek klasszikusaink újraolvasásához ébreszthetnek kedvet a nagyközönségben.

Jancsó Béla – budapesti és szegedi tanulmányéveit leszámítva – sosem tudott elszakadni Kolozsvártól, pedig a *Tizenegyek* világjárása idején maga is készült Münchenbe. Napi útvonala rendszerint a belváros nevezetes „kiszögellési pontjait” érintette az otthon, a munkahely és (1940-ig) az *Erdélyi Fiatalok* szerkesztősége között. Szellemi mozgásigénye viszont – életművel felérő levelezése a bizonyosság rá – koncentrikusan táguló körökben átfogta a Szeged, Debrecen, Budapest, Bukarest, Pozsony, Róma, Párizs, Berlin, München, New York által jelzett térséget. Mindenről tudott, mert mindenről tudni akart, ami a Kárpát-medencei magyarság sorskérdéseivel kapcsolatos. Mégis titkok garmadáját vitte magával a sírba, mert élete utolsó évtizedeiben nem akadt senki, aki rákérdezhetett volna *közérdekű magánitkaira*. Németh Lászlót intenzív szellemi mozgásigénye hihetetlen erőfeszítésekre sarkallta: nem másod- vagy harmadkézből szerezte értesüléseit az európai szellem mozgásirányairól, hanem a helyszínen, illetve a korszellem-alakító műveket eredetiben olvasva. Ugyanakkor vándorprédikátorok módjára járta a két világháború közötti Magyarország földrajzi és szellemi tájait, hogy európaivá tágíthassa a magyar közgondolkodást. A második világháború utáni – már-már követhetetlenül gyakori – helység- és lakásváltoztatásai inkább a földönfutásra emlékeztetnek: a sorsán akar változtatni, az alkotói nyugalmat keresi. Jancsó Béla képtelen a maga sorsán változtatni, illetve meg sem kísérli azt. Menyasszonya halála után nem gondol családalapításra, Szabó Dezsőhöz hasonlóan éli le az életét. Pedig rajongtak érte a kolozsvári egyetemista lányok. Hogy korán megözvegyült és így anyagilag gyermekeire szoruló édesanyját gyámolíthassa, évtizedeken át szellemi rangján aluli munkákat is kénytelen elvállalni. Miközben testvéröccse irodalomtudósi megbecsülésnek örvendhetett a kolozsvári egyetemen. A megérdemelt alkotói nyugalmat sosem tudta kiküzdeni magának, minden – „férfi-alkotásnak” szánt – művét éppen csak elkezdte, illetve az adatokat gyűjtötte azokhoz. Holott – barátainak és kortársainak egybehangzó véleménye szerint – egyedül ő lett volna hivatott a két világháború közötti korszintézis megteremtésére.

Cseke Péter

